

WYCHOWAWCZE CELE KARY W POLSKIM PRAWIE KARNYM

Sebastian Traczyk

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza

Modrzewskiego

ORCID: 0000-0001-9355-7243

e-mail: seb.bastian.law@gmail.com

Streszczenie:

Na przestrzeni lat modyfikowano prawnokarne regulacje związane z dyrektywami wymiaru kary. Zależne było to od wielu czynników, w tym „zapatrywania” się na kwestie wychowawcze kary, które znacząco ewoluowały na gruncie poszczególnych źródeł prawa karnego w Polsce. Wychowawcze cele kary, czyli normatywna tożsamość resocjalizacji, stanowiły i wciąż stanowią problematyczny element konstruowania prawa karnego i stosownej filozofii karania. Zaczynając od analizy formalno-dogmatycznej i historyczno-prawnej aktów prawnych oraz analizy innych dokumentów zastanych od ziem polskich w czasach zaborów, a kończąc na ostatniej nowelizacji Kodeksu karnego z lipca 2022 r., można postawić tezę, że wychowawcze cele kary stanowią niezbędny element prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i gwarancji praworządnie wymierzonej kary.

Słowa kluczowe:

wychowanie, kara, resocjalizacja, prawo karne, Polska

Educational aims of punishment in Polish criminal law

Summary:

Over the years, the criminal law regulations related to the sentencing directives have been modified. This depended on a number of factors, including the „view” on the educational issues of punishment, which evolved significantly on the grounds of particular sources of criminal law in Poland. The educational goals of punishment, i.e. the normative identity of re-socialisation, constituted and still constitutes a problematic element of the construction of criminal law and the relevant philosophy of punishment. In the light of the formal-dogmatic and historical-legal analysis of legal acts and the analysis of other documents found from the Polish lands in the times of the Partitions and ending with the latest amendment to the Penal Code of July 2022, it is possible to put forward a thesis that the educational purposes of punishment constitute an indispensable element of the proper functioning of the administration of justice and the guarantee of lawfully administered punishment.

Keywords:

upbringing, punishment, resocialisation, criminal law, Poland

1. Wprowadzenie

Nowelizacja Kodeksu karnego z lipca 2022 r., która doprowadziła do likwidacji „celów wychowawczych” kary, zmusza zarówno teoretyków prawa karnego, kryminologów, jak i praktyków (zwłaszcza zajmujących się wykonywaniem kar na gruncie k.k.w.¹) do ponownej analizy, czym są owe „cele wychowawcze” i czy poczynione nowelą zmiany (pozytywnie lub negatywnie) wpłyną na filozofię karania w Polsce. Ewolucja kształtowania wychowawczych celów kary, będąca przedmiotem badań, dotychczas nie została szerszej opisana w literaturze, choć same wychowawcze cele kary były przez wiele lat tak istotnym elementem sądowego wymiaru kary. Niniejsza praca, poprzez metody historyczno-prawną oraz formalno-dogmatyczną, pozwoli prześledzić sposób kształtowania wychowawczych celów kary oraz ich znaczenia w ujęciu dyrektyw sądowego wymiaru kary w Polsce na przestrzeni lat, od pierwszych aktów prawnych i innych dokumentów podejmujących się tej problematyki do ich aktualnych rozwiązań. Celem pracy jest zatem przeglądowe ujęcie ewolucji wychowawczych celów kary w Polsce w kontekście historycznoprawnym, dzięki czemu wypełniona zostanie pewnego rodzaju „luka” w zakresie prawnokarnych rozwiązań polskiego ustawodawcy na przestrzeni wielu lat.

Powracając do przedmiotu badań, wychowawcze cele kary można uogólnić jako gwarancję dyrektyw prewencyjnych, gdzie (obok dyrektyw sprawiedliwościowych) powinny kształtować wymiar kary jako środka prawnego, który ma zarówno zapobiegać przed przestępczością, jak i wychowywać samego przestępcę². Adekwatnym odzwierciedleniem obu wskazanych funkcji prewencyjnych – zarówno wychowania, jak i zapobiegania – gwarantuje szeroko pojęta resocjalizacja. To właśnie resocjalizacja w postaci prawidłowej diagnozy osobowości sprawcy, jego warunków życia i społecznego funkcjonowania przed popełnieniem czynu oraz po jego dokonaniu stanowiła istotny element przy kształtowaniu formy kary już na etapie postępowania sądowego oraz wyroku wyznaczającego „kształt” postępowania wykonawczego. Dotychczasowy model dyrektyw sądowego wymiaru kary posiadał ponadto tzw. pozytywną prewencję ogólną, ukształtowaną przez polskiego ustawodawcę w „kształtowaniu świadomości prawnej społeczeństwa”. Utylitarny charakter ówczesnej kary zakładał, że ma ona cel w postaci różnego rodzaju pozytywnej wartości wobec skazanego (w przyszłości) oraz społeczeństwa, a nie jest ona jedynie „odpłatą” za wyrządzoną przestępstwem krzywdę³.

Zgodnie z już nieobowiązującą treścią art. 53 § 1 k.k. sąd wymierzał karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

Aktualnie ten sam przepis, znowelizowany, brzmi następująco: „Sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych w ustawie, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu, okoliczności obciążające i okoliczności łagodzące, cele kary w zakresie społecznego oddziaływania, a także cele zapobiegawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do skazanego. Dolegliwość kary nie może przekraczać stopnia winy.”

Nowelizacja k.k. z lipca 2022 r. diametralnie przekształciła treść przepisu względem dyrektyw sądowego wymiaru kary, gdzie sąd orzekający ostatecznie nie musi już brać pod uwagę (jeśli chodzi o przedmiotowe dyrektywy prewencyjne w stosunku do skazanego) celów wychowawczych kary, a jedynie

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zm., dalej jako k.k.w.

2 M. Szerer, *Karanie a humanizm*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1964, s. 104.

3 M. Kowalewska-Łukuć, *Ogólne dyrektywy wymiaru kary*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 9, s. 14.

cele zapobiegawcze, natomiast w stosunku do społeczeństwa – społeczne oddziaływanie, niemające już podstaw do kształtowania świadomości prawnej. Warto zatem odpowiedzieć na pytania, czym były oraz są owe cele wychowawcze kary i jak kształtują się one w wyniku dokonanej nowelizacji k.k., obowiązującej od 1 października 2023 r.

Dyrektywy sądowego wymiaru kary, które obowiązywały do czasu wejścia w życie nowelizacji k.k. z lipca 2022 r., składały się z kilku dyrektyw wspólnie na siebie oddziałujących: dyrektywy winy (wymierzanie kary według uznania sądu, w granicach przewidzianych przez ustawę, dolegliwość nie może przekraczać stopnia winy), dyrektywy prewencyjnego oddziaływania społecznego kary (kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa) oraz dyrektywy prewencji indywidualnej (cele zapobiegawcze i wychowawcze kary względem sprawcy). Wskazana wcześniej nowelizacja dokonała największych zmian na gruncie ostatnich dwóch dyrektyw, będących przedmiotem niniejszej analizy.

2. Cele wychowawcze kary (resocjalizacja)

Usunięcie przez polskiego ustawodawcę celów wychowawczych kary, wprost określanych w literaturze resocjalizacją⁴, zmusza do zdefiniowania, czym jest sama resocjalizacja (na gruncie sądowych dyrektyw wymiaru kary), a tym samym, czy nowelizacja „zlikwidowała” resocjalizację z polskiego prawa karnego. Odpowiedzi na te pytania nie są jednak w pełni oczywiste i jednoznaczne.

Jak zauważono w orzecznictwie:

idea wychowania (resocjalizacji) przez karę zakłada [...] takie dostosowanie wysokości i rodzaju kary kryminalnej do indywidualnych potrzeb sprawcy, aby przez sankcję został on „wychowany”, tj. zrozumiał naganność swojego zachowania i w przyszłości przestrzegał porządku prawnego⁵.

Resocjalizacja definiowana może być zatem jako forma procesu wychowawczego⁶, posiadająca różne ujęcia wobec sprawcy, w szczególności: modyfikacji zachowania (poprzez eliminowanie negatywnych postaw), zmiany społecznej przynależności (z roli przestępcy w człowieka „wolnego”), dokonywania przekształceń emocjonalnych, repersonalizacji, kształtowania nowych postaw, dostosowywania cech sprawcy do sytuacji życiowych w przyszłości czy „budowania” tożsamości społecznej⁷, co ostatecznie czyni osobę sprawcy przestępstwa „ponownie zsocjalizowaną, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą”⁸.

Cele wychowawcze kary, wypełniające powyżej opisaną resocjalizację, stanowiły do czasu wejścia w życie nowelizacji z lipca 2022 r. przejaw realnie oddziałującej dyrektywy prewencji indywidualnej, która od 1 października 2023 r. została usunięta przez polskiego ustawodawcę. Problematyczna jest wówczas kwestia, czy resocjalizacja w inny sposób pozostała w regulacjach prawnokarnych czy też została całkowicie „zlikwidowana” na mocy powyższej noweli k.k.

3. Cele wychowawcze kary na ziemiach polskich pod zaborami

Jak już zauważono, „resocjalizacja jest [...] działalnością praktyczną, dyktowaną przez życie społeczne od czasów najdawniejszych, tj. od czasów, kiedy spotykamy początki załączków organizacji społecznych”⁹. Tak

4 J. Kędzierski, *Niestety, ta nowelizacja może wejść w życie*, „Palestra” 2023, nr 7, s. 133.

5 Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 14 lutego 2018 r., II AKa 11/18, LEX 2464892.

6 Postanowienie SN z dnia 6 czerwca 1989 r., WRN 12/89, LEX 20404.

7 L. Pytka, *Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 74–75.

8 M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 235.

9 K. Pospiszył, *Psychologiczne podstawy resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 78.

też pierwsze działania w zakresie „wychowania poprawczego”¹⁰, a następnie „resocjalizacji” rozumiano wówczas jako reakcję państwa względem sprawcy przestępstwa pokazującego swoim dotychczasowym życiem, że nie przystosował się do „normatywności życia”, a przez to trzeba go „przystosować, resocjalizować”¹¹.

Już na przełomie XIX i XX w. zauważono, że kara kryminalna nie miała na celu jedynie ukarać sprawcy, tylko przede wszystkim osiągnąć jego poprawę, przygotowując go do życia na wolności. Wówczas problematyka związana z winą stanowić miała kwestię drugorzędą¹². Tak też poglądy ówczesnych znawców penitencjarystyki, głównie Fryderyka Skarbka¹³ czy Mirosława Nakwaskiego¹⁴, wprost dostrzegały, że kara nie może już pełnić roli jedynie celów zapobiegawczych i stanowić dolegliwości względem sprawcy. Ich poglądy zbliżone były wówczas do teorii głoszonych przez francuskiego penitencjarystę (a zarazem przeciwnika obowiązującego wówczas systemu celkowego) Charlesa Lucasa. To właśnie Charles Lucas podkreślał istotę kształtowania nawyków moralnych wśród skazanych. Nakwaski uzupełnił ten pogląd, zauważając, że to społeczeństwo broni się przed przestępcą i karze go, ale samo społeczeństwo, poprzez różne formy działań lub ich brak, jest jedną z przyczyn popełniania przestępstw¹⁵. W konsekwencji krytyki systemu celkowego już w 1819 r. w *Projekcie ogólnego i szczególnego polepszenia stanu i administracji więzień w Królestwie Polskim* poruszano kwestie praw i obowiązków skazanych, w tym też „unikania moralnego zepsucia”¹⁶.

Cele wychowawcze kary były ponadto istotnym punktem rozważań Juliana Ursyna Niemcewicza; kierowały się w stronę „segregacji” skazanych względem ich dotychczasowego życia¹⁷. To właśnie na próbach „poprawy” przestępców dokonał propozycji podziału ich na: skazanych pierwszy raz (tych, którzy „nie mieli siły oprzeć się chęci dokonania przestępstwa”), dopuszczających się zbrodni, „lecz zachowują pamięć cnoty” oraz „niedających znaku wstydu i mało nadziei poprawy”¹⁸.

Równocześnie istotnym poglądem w zakresie kształtowania dyrektyw prewencyjnych były, stworzone przez Aleksandra Mogilnickiego, poglądy, że nie każdy sprawca zostanie zresocjalizowany, a zatem należy zapobiegać występowaniu przestępczości poprzez działania uprzedzające¹⁹, a: „tylko ta kara jest sprawiedliwa, której zastosowanie odpowiada danym warunkom, wywiera odpowiedni wpływ, powoduje pożądane zmiany”²⁰. Jak zauważył Mogilnicki: „Kara jest lekarstwem przeciwko chorobie społecznej, zwanej przestępstwem”²¹, a przez to tych sprawców, którzy popełniają czyny zabronione „z nawyknięcia”, należy przede wszystkim izolować (nawet bezterminowo)²². Tezy te znalazły w przyszłości swoje odzwierciedlenie w represyjnym traktowaniu sprawców „z przyzwyczajenia” na gruncie k.k. z 1932 r.

Pomimo istnienia różnych dzielnic (zaborów) na terenie ziem polskich penitencjarystyka rozwijała się paralelnie wobec pojawiających się nowych teorii oraz poglądów. Rozwój polskiej penitencjarystyki zawdzięczano głównie podróżom zagranicznym, referatom na kongresach i konferencjach oraz licznym pracom

10 B. Bruchnalska, *Wychowanie poprawcze nieletnich przestępców*, „Kronika Powszechna” 1912, 3(9–10), s. 133–135, <https://bcu1.lib.uni.lodz.pl/dlibra/metadatasearch?action=AdvancedSearchAction&type=-3&val1=Title%22Kronika+Powszechna.+Tyg+odnik+spo%C5%82eczny+literacki+i+naukowy%2C+1912%2C+I%2C+T.3%2C+Nr+9%22> [dostęp: 25.01.2024].

11 B. Wróblewski, *Zarys polityki karnej*, Drukarnia „Zorza”, Wilno 1928, s. 51.

12 D. Raś, *O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach dla nieletnich. Propozycje prawników, lekarzy, działaczy społecznych i pedagogów oraz rozwój więziennictwa do połowy XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006, s. 12.

13 F. Skarbek, *Considerations generales sur le meilleur regime de prison*, Imprimerie de la Banque de Pologne, Warszawa 1842, s. 20.

14 M.in. M.H. Nakwaski, *Etudes sur les divers systemes penitentiaires et projet d'un Congres International en Suisse*, Henri Georg, Editeur, Genewa 1860, https://books.google.pl/books?id=WeAqAAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [dostęp: 29.01.2024 r.].

15 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 22.

16 Ibidem, za: M. Senkowska, *Kara więzienia w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku*, Ossolineum, Wrocław 1961.

17 Por. J.U. Niemcewicz, *O więzieniach publicznych, czyli domach pokuty rzecz krótka*, N. Glücksberg, Warszawa – Krzemieniec 1818.

18 M. Czerwicz, *Więziennictwo. Zarys rozwoju więziennictwa*, Centralny Zarząd Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości. Wydział Kadr i Szkolnictwa, Warszawa 1958, s. 53.

19 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 29.

20 A. Mogilnicki, *Indywidualizacja kary*, GSW, Warszawa 1900, s. 16.

21 Ibidem, s. 7.

22 Ibidem, s. 15.

naukowym. Zabory były wówczas pozytywnym aspektem w zakresie asymilowania nowych, zagranicznych propozycji i poglądów, pomimo trudności z rozwojem polskich nurtów sensu stricto²³.

Źródła stricte polskiego prawa penitencyjnego pod zaborami kształtowały się w dużej mierze na terenie Królestwa Polskiego i Księstwa Warszawskiego. Tak też w 1818 r. powstał *Kodeks Karzący Królestwa Polskiego*, zastępujący pruskie oraz austriackie akty prawne. I choć redakcją zajmował się Ksawery Potocki, będący przeciwnikiem systemu celkowego, to kodeks ten kodyfikował bardzo surowo przestępstwa (dzielące się na główne, poprawcze i policyjne) poprzez takie środki, jak kara śmierci, kara ciężkiego więzienia oraz kara więzienia warownego (skazani nosili co do zasady kajdany, pościli), a sama resocjalizacja praktycznie nie istniała. Dopiero *Projekt kodeksu postępowania karnego polskiego podług planu przez Komisję Rządową Sprawiedliwości poprawionego i zatwierdzonego* z 1820 r. zalecał humanitarne traktowanie skazanych bez szczegółowego wykazania, na jakiej płaszczyźnie miały odbywać się te zalecenia.

Od 1823 r. sąd mógł decydować w zakresie pracy skazanych, będącej wówczas formą czynnika wychowawczego przestępców. Regulacja ta była później kontynuowana (poprzez *Statut organiczny* w 1832 r.), podkreślając, że praca fizyczna u osadzonych „poprawia” ich charakter²⁴, a skuteczne wyuczenie konkretnego zawodu „było ze wszech miar pożyteczne, gdyż poza walorami wychowawczymi stwarzało możliwość uczciwego bytowania i zarabkowania na wolności”²⁵.

W 1848 r. wszedł w życie, oparty na rosyjskich regulacjach, *Kodeks Kar Głównych i Poprawczych*, który ostateczny kształt osiągnął w wyniku nowelizacji z 1897 r. To właśnie ten akt znacząco przyczynił się do rozwoju poprawczego charakteru kary względem dzieci popełniających przestępstwa, natomiast dorośli skazani jedynie na ciężką pracę fizyczną mogli osiągnąć „poprawę”.

4. Cele wychowawcze kary w II Rzeczypospolitej

Juliusz Makarewicz, prezes Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, czołowy karnista w międzywojennej Polsce i jeden z głównych twórców d.k.k. z 1932 r., stał na stanowisku, że kluczowym podłożem przestępczości jest biologiczna natura człowieka²⁶. Właśnie ta, szczególnie „niska”, natura ludzka stanowiła w ocenie Makarewicza przyczynę popełniania przestępstw, a zapobiec można jej tylko dzięki temu, że społeczeństwo wychowa człowieka, a nie tylko będzie go uczyć²⁷. Jak zauważał, przestępstwo miało być formą patologii społecznej, a humanitarne karanie sprawców nie dawało dobrych wyników i było niewłaściwe do innych sprawców niż nieletni oraz chorzy psychicznie²⁸. Mając to na uwadze, dokonano podziału przestępców na: nieletnich (z problemami charakteru, brakiem wychowania i umiejętności w życiu społecznym), zawodowych (mających tak silne skłonności do przestępczości, że tylko surowa kara może być względem nich skuteczna), anormalnych (niepoczytalnych, gdzie zastosowane będą tylko środki zabezpieczające) i częściowo anormalnych²⁹.

W wyniku prowadzonych dyskusji powstał Kodeks karny z 1932 r.³⁰, stanowiący wówczas „ponadczasowy” akt prawny, łączący w sobie dwie wykładnie: szkoły klasycznej prawa karnego (na gruncie zasady subiektywizmu i zindywidualizowanej kary) oraz szkoły pozytywnej prawa karnego (na gruncie ochrony przed przestępczością)³¹. Prawodawca polski wprowadził w nim, co nie miało miejsca na gruncie poprzednich, „zaborczych” aktów prawnych, liczne humanitarne założenia. Tak też w art. 13 d.k.k. z 1932 r. ustalono, że zbrodnię można popełnić tylko umyślnie, w art. 18 d.k.k. skodyfikowano „postępowanie w znacznym stopniu

23 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 40.

24 J. Kulbaka, *Wieżniennictwo w Królestwie Polskim w I połowie XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem Kodeksu Karzącego z 1818 roku*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 22, s. 73.

25 J. Kulbaka, *Wieżniennictwo w Królestwie Polskim...*, s. 74.

26 J. Makarewicz, *Zbrodnia i kara*, Wydawnictwo H. Altenberg, Lwów 1922, s. 70–74.

27 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 68.

28 Ibidem, s. 69.

29 J. Makarewicz, *Zbrodnia i kara...*, s. 78.

30 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932 Nr 60, poz. 571, dalej jako d.k.k. z 1932 r.

31 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 70–71.

ograniczone”, a w art. 17 d.k.k. – pełną niepczytalność. Wprowadzono także, w rozdziale XII, możliwość stosowania zamiast kar środków zabezpieczających, natomiast wobec „trzykrotnego” recydywisty, sprawcy zawodowego albo z nawykniienia ustalano karę umieszczenia w zakładzie dla niepcyprawnych (art. 84 d.k.k.).

Na gruncie prowadzonych badań kluczowa jest jednak treść art. 54 d.k.k. z 1932 r., gdzie ustawodawca zawarł ówczesne dyrektywy sądowego wymiaru kary. Wskazano wówczas, że „sąd wymierza karę według swego uznania, zwracając uwagę na pobudki oraz sposób działania przestępcy”. A w oparciu o już istniejący wtedy Regulamin więzienny z dnia 20 czerwca 1931 r. wprowadzono na terenie państwa polskiego penitencjarny system progresywny³². Podobnie też czynili ówczesznie inni ustawodawcy – m.in. we Włoszech (kodeks karny z 1930 r.), Danii (kodeks karny z 1930 r.) czy Szwajcarii (kodeks karny z 1937 r.).

Problematyczna celowość kary opierała się głównie na winie oraz odpowiedzialności sprawcy. Sama kara musiała mieć zatem konkretny cel³³. Ogromny wkład w poprawczę działania względem skazanych poczynił zatem Edward Neymark, który potwierdzał, że przestępstwo jest formą zjawiska społecznego, ale przyczyny przestępczości są indywidualne wobec sprawcy (np. młody wiek, „niedorozwój moralny”, alkoholizm, „nałogi seksualne” czy brak wychowania społecznego). Porównywał zatem więzienie do szpitala, gdzie sprawcę przestępstwa umieszcza się, aby został zdiagnozowany i wyleczony³⁴. Podkreślał on wychowawczy charakter kary, nie zawsze mogący być zrealizowany poprzez pracę fizyczną skazanego.

Podobny pogląd został zaprezentowany w 1925 r. przez Leona Rabinowicza, wskazującego, że „niezbędnym jest, aby wszyscy więźniowie [...] byli poddawani badaniu fizycznemu i psychicznemu przez lekarzy specjalnie wykwalifikowanych, i aby odpowiednie urządzenia zainstalowane zostały w zakładach. Tego rodzaju system badań przyczyni się do określenia biologicznych i społecznych przyczyn przestępczości i do ustalenia właściwego traktowania więźnia”³⁵. Pomimo wzrostu przestępczości w II Rzeczypospolitej i krytyce kryminologii przez Tadeusza Kuczmę środowiska prawnicze stały na oficjalnym stanowisku, że kara ma mieć charakter humanitarny, poprawczy poprzez różne metody wychowywania skazanych (zarówno nieletnich, jak i dorosłych), uwzględniając przy tym społeczne czynniki towarzyszące przestępczości przed popełnieniem czynu.

Wielu polskich uczonych okresu międzywojennego stawalo na stanowisku, że wychowanie przestępców jest adekwatniejsze od ich surowszego karania. Zasadne jest więc przytoczenie słów Jerzego Władysława Śliwowskiego, że „podstawą i celem prawa penitencjarnego jest wychowanie przestępcy i zabezpieczenie społeczeństwa”³⁶. Tak samo uważał też Bronisław Wróblewski, który wśród takich celów kary jak: odwet, podtrzymywanie autorytetu normatywnego, zadośćuczynienie społeczne i izolacja przestępcy podkreślał poprawę moralności sprawcy, co mogło wówczas być, w jego ocenie, istotne „w walce z przestępczością, szczególnie [...] powrotną”³⁷.

Działalność Wróblewskiego często wskazuje się w literaturze w taki sposób, że „podkreślał [on] cel wychowawczy [...] więzienia, powołując się przy tym na doświadczenia państw zachodnich”³⁸, gdzie jedynym słusznym celem kary powinno być nastawienie na wychowywanie skazanych. Stał nadto na stanowisku dostosowania pracy więziennej do skazanego (a nie – jak dotychczas – że było to odwrotne) i otrzymywania wynagrodzenia za tę pracę. Jak zauważono, „prawo karne w koncepcji szkoły humanistycznej przyjmuje treść i formę pedagogiki, posilującą się karą kryminalną jako swoistym środowiskiem wychowawczym”³⁹, realizowanym następująco:

32 Ibidem, s. 70–71.

33 M.in. O. Bielawski, *O zbrodni i zbrodniarzu. Szkic kryminologiczny*, Wydawnictwo „Nowiny Psychjatryczne”, Gniezno 1928.

34 Por. E. Neymark, *Zarys etiologii kryminalnej. Wykłady w Centralnej Szkole dla urzędników administracji więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości*, Zakłady Graficzne Pracowników Drukarskich, Warszawa 1925.

35 L. Rabinowicz, *Współczesna ewolucja antropologii kryminalnej*, Biblioteka Prawnicza, Warszawa 1934, s. 31.

36 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 83; za: J.W. Śliwowski, *Narodziny prawa penitencjarnego*, [w:] „Gazeta Sądowa Warszawska” 1934, nr 44, s. 649–653.

37 B. Wróblewski, *Wstęp do polityki kryminalnej*, Księgarnia Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, Wilno 1922, s. 185.

38 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 84.

39 B. Wróblewski, *Prawo karne a moralność. Szkoła humanistyczna prawa karnego*, Drukarnia „Gazety Administracji i Policji Państwowej”, Warszawa 1927, s. 33.

Przez wychowanie rozwojowe rozumie wychowanie takiego rodzaju, które by z przedmiotu oddziaływania uczyniło nie jednostkę bierną, posiadającą określony zasób natłoczonych wiadomości, ale jednostkę czynnosamodzielną, rozwiniętą pod względem moralnym i społecznym⁴⁰.

Zatem to osoba Bronisława Wróblewskiego w największej mierze przyczyniła się do rozwoju wychowawczych celów kary, mających później swoje odzwierciedlenie w pedagogice, psychologii, socjologii, polityce kryminalnej, a ostatecznie prawie karnym. Istotnym elementem, przyczyniającym się do utrwalenia takich działań względem skazanych, była poprawa sytuacji osadzonych w zakładach karnych, gdzie „brak jest nieomal wszystkiego, co mogłoby wpłynąć wychowawczo na przestępcę”⁴¹.

Wraz z dynamicznym rozwojem badań kryminologicznych sądy polskie coraz silniej akcentowały, że przy wymierzaniu kary względem sprawcy należy brać pod uwagę jego „dobro”, a poprzez niewłaściwe umieszczenie w więzieniu można przyczynić się do jego większej demoralizacji czy recydywy⁴². Poglądy te wprost wskazał J. Śliwowski w „Gazecie Sądowej Warszawskiej”: „Rodzi się myśl o wychowawczości kary więziennej, tzn. wykonania jej w ten sposób, aby przestępca po wykonaniu tej kary »więcej niebezpieczeństwa dla społeczeństwa nie przedstawiał« ”⁴³.

W związku z tym, że Sejm powołał w 1924 r. specjalną komisję do zbadania stosunków w więzieniach RP, sprawdzano wówczas bardzo słabą sytuację osadzonych, co doprowadziło do dyskusji pomiędzy parlamentarzystami, dążącymi do wprowadzenia humanitarnego traktowania przestępców w zakładach karnych. Jak zauważył wówczas poseł Zygmunt Piotrowski:

Okrucieństwem i srogością nie poprawi się zbrodniarza. W państwie dobrze urządzonym mało jest kar, bo mało jest zbrodniarzy. Prawodawcy winni więcej dbać o zapobieganie zbrodniom niż o ich ukaranie⁴⁴.

W 1933 r., w konsekwencji sejmowej dyskusji oraz ministerialnego projektu ustawy o organizacji więziennictwa z 1925 r., powstała praca Józefa Loosa, wskazująca, że „założenia polityki kryminalnej w Polsce to odstraszyć, wychować, lecz w praktyce pozostaje to pierwsze”⁴⁵. Podkreślił wówczas niekorzystne skutki przeludnienia więzień, fikcję stosowania humanitarnego Regulaminu⁴⁶ z 1931 r., brak edukacji ponad połowy skazanych, a najważniejsze: krytykę pracy zakładowej jako środka wychowawczego, gdzie sam wskazał, że więzienia „stosują na oślep systemy wychowawcze urągające pojęciom działalności wychowawczej”⁴⁷. Sam Loos nadto stworzył adekwatną na tamte czasy propozycję wychowywania skazanych poprzez „taki system wychowawczy, który by w pierwszym rzędzie czynników wychowawczo-poprawczych postawił podniesienie poziomu kultury i oświaty [...] oraz zabezpieczył każdemu opuszczającemu [więzienie – przyp. S.T.] możliwość pracy”⁴⁸. Powyższe działania ówczesnego polskiego prawodawcy doprowadziły do tego, że d.k.k. z 1932 r., zwany współcześnie „kodeksem Makarewicza”, posiadał humanitarne założenia względem kary oraz sprawców przestępstw. W konsekwencji do Kodeksu karnego już w 1933 r. wprowadzono w zakładach karnych szczegółowe badania antropologiczno-kryminalne sprawców.

40 B. Wróblewski, *Zarys polityki...*, s. 12.

41 A. Ettinger, *Zbrodniarz w świetle antropologii i psychologii*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1924, s. 187.

42 M.in. S. Batawja, *Wstęp do nauki o przestępcy. Zagadnienie skłonności przestępczych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wrocław 1931; W. Wolter, *Kryminologia a prawo karne*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, 1(2), s. 163–169.

43 J. Śliwowski, *Narodziny prawa penitencjarnego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1934, nr 44, s. 649.

44 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 168; za: Fragment wypowiedzi Z. Piotrowskiego, [w:] *Oskarżam*. Mowa na 279. posiedzeniu Sejmu podczas debaty nad sprawozdaniem Komisji do zbadania stosunków w więzieniach, Warszawa 1926.

45 J. Loos, *Więzienia w Polsce. Cyfry i fakty. Wstęp*, Polska Liga Obrony Praw Człowieka, Warszawa 1933, s. 30.

46 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, DzURP z 1931 Nr 71, poz. 577.

47 J. Loos, *Więzienia w Polsce...*, s. 69.

48 Ibidem, s. 41.

Prognozowane dążenie do poprawy polskiego więziennictwa postrzegano wtedy także dość sceptycznie, zauważając, że „z oprawy lub zwykłego klucznika, dozorca więzienny przekształcić ma się w wychowawcę”⁴⁹, tworząc tym samym stanowisko, iż „trzeba wprowadzić do więzienia odpowiednie organa poprawcze lub uspołeczniające i one to muszą zająć się trudną i odpowiedzialną pracą poprawienia więźnia”⁵⁰.

Wówczas postulowano nad wprowadzeniem do polskich więzień wychowawców osadzonych oraz pedagogów czuwających nad ich „poprawą”. Podkreślano też rolę pracowników zakładów karnych, definiowanych jako służba penitencyjna, „zwiększona o element wychowania poprawczego”⁵¹.

Z końcem dwudziestolecia międzywojennego, w 1939 r., pojawiło się w Polsce przetłumaczone dzieło Quintiliano Saldana, zatytułowane *Nowa kryminologia* z 1929 r. W pracy tej ujednolicono ówczesne stanowisko Międzynarodowego Towarzystwa Prawa Karnego, że kluczowe jest pragmatyczne ujęcie kary, opartej na moralności, adekwatnej praktyce karnej, skutecznej formie ochrony społecznej oraz „pedagogice poprawczej” skazanych⁵².

Powyższy rys historyczny ukazuje zatem, że w okresie międzywojennej Polski nauka prawa karnego oraz innych dziedzin wiedzy o przestępstwie (np. kryminologia, penologia) znacząco podkreślały wartość wychowawczego (poprawczego) podejścia do skazanych – zarówno młodocianych, jak i dorosłych skazanych. Wykształcona na gruncie obowiązujących wtedy przepisów prawa pedagogika więzienna dawała szansę skazanym na ich poprawę i powrót do społeczności na wolności, w przeciwieństwie do chorych psychicznie, wobec których stosowano szeroko pojęte środki zabezpieczające (wówczas jedynie izolacyjne)⁵³. Wyniki prowadzonych badań oraz nastawienie ówczesnych rządzących w Polsce trafnie podsumował poseł Władysław Uziębło:

dziś cały penitencjaryzm opiera się na tej zasadzie, że trzeba przestępcę poprawić, a w tym kierunku nie ma żadnej działalności w więzieniach polskich, oprócz nauczania pisania, czytania i rachunków⁵⁴.

5. Cele wychowawcze kary w prawie karnym PRL

Po drugiej wojnie światowej polska penitencjarystyka przeżywała trzy czasokresy przemian: od 1944 do 1956 r., od 1956 do 1968 r. i od 1968 do 1989 r.

Właśnie pierwszy okres penitencjarystyki PRL spowodował diametralne wyhamowanie względem wychowawczych celów kary. Więziennictwo polskie od 1944 r. należało do resortu bezpieczeństwa publicznego, a później, już jako część Departamentu Więziennictwa i Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, stało się zmilitaryzowaną jednostką Funkcjonariuszy Służby Więziennej⁵⁵. W czasie kształtowania się instytucji państwowych PRL w okresie powojennym ideologia narzuciła postrzeganie przestępców jako politycznych i niebezpiecznych „wrogów narodu”⁵⁶.

Sytuacja związana z postrzeganiem skazanych unormowała się ostatecznie dopiero po śmierci Stalina w 1953 r. W 1956 r. natomiast rozpoczęto tworzenie nowego, socjalistycznego systemu penitencyjnego,

49 Por. L. Rabinowicz, *Czy istnieje postęp w dziedzinie więziennictwa i jakie stąd wypływają wnioski dla pedagogiki więziennej?*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1933, nr 8, s. 35 i nast.

50 L. Rabinowicz, *Podstawy nauki o więziennictwie*, Drukarnia Gebethner i Wolff, Warszawa 1933, s. 243.

51 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 204, za: „W Służbie Penitencyjnej” 1936, nr 1.

52 Q. Saldana, *Nowa kryminologia*, Główna Księgarnia Powszechna, Łódź 1939, s. 123.

53 D. Raś, *O poprawie winowajców...*, s. 82.

54 *Więzienia polskie w świetle dyskusji sejmowej: przemówienia posłów Thugutta, Jeremicza, Inslera, min. Piechockiego, posłów Uziębła, Sobolewskiego, Zwierzyńskiego, Ballina i Prystupy, wygłoszone na posiedzeniach sejmowych w dn. 22, 23, 24 II 1926 r. w dyskusji nad sprawozdaniem Komisji dla Zbadania Więzień*, Komunistyczna Frakcja Poselska, Warszawa 1926, s. 63.

55 R. Szczepanik, *Trudności w pracy wychowawcy więziennego w PRL na łamach „Gazety Penitencyjnej”*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3, s. 303.

56 R. Szczepanik, *Trudności w pracy wychowawcy...*, s. 301.

opartego częściowo na wytycznych II RP, co utożsamiać można z rozpoczęciem się drugiego okresu (zwanego też „odwilżą” czy „destalinizacją”).

Należy podkreślić, że w tym czasie nadal obowiązywały takie źródła prawa, jak: dekrety Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. (w sprawie tymczasowych przepisów więziennych) i z 7 lutego 1919 r. (o organizacji okręgowych dyrekcji więziennych), Regulamin Więzienny z 20 czerwca 1931 r., ustawa z 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa oraz Kodeks karny z 1932 r. Pomimo licznych „starych” rozwiązań normatywnych ówczesne władze stały na stanowisku, że polska penitencjarystyka odnosi liczne sukcesy w zakresie wykształcenia funkcjonariuszy SW, wzrostu ich doświadczenia wobec skazanych, a sami skazani ulegają skutecznej resocjalizacji i odnajdują się w społeczeństwie po odbyciu kary. Oczywiście stanowiska te były w dużej mierze nieprawdziwe, co udowodniono w literaturze lat 90. XX w. oraz współczesnymi publikacjami⁵⁷.

Przełomowym czasem okazały się lata 60. XX w., kiedy to komunistyczna władza PRL zaczęła podzielać humanitarne traktowanie sprawców przestępstw oraz dostrzegła istotny walor w celach ideologiczno-wychowawczych kary, gdzie wówczas miały przywrócić sprawcę do społeczeństwa jako zwykłego obywatela⁵⁸, a samo więziennictwo jako instytucja zostało włączone do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych jako Centralny Zarząd Więziennictwa, a później (w 1956 r.) do Ministerstwa Sprawiedliwości.

W 1955 r. zastąpiono przedwojenny Regulamin z czerwca 1931 r. nowym Regulaminem Więziennym⁵⁹ z października 1955 r., gdzie zliberalizowano podejście służby wobec skazanych, z wyjątkiem jedynie więźniów-śledczych⁶⁰. Cele ideologiczno-wychowawcze kary miały na jego podstawie podkreślać istotność świadomości politycznej skazanych, ponieważ ówczesne

zakłady karne mają szczególne zadanie socjalistycznego wychowania skazanych, a nie sposób sobie wyobrazić realizacji tego zadania bez rozwijania wśród więźniów pracy ideowo-wychowawczej⁶¹.

Działania te wyraźnie zarysowały także podział wśród służb więziennych:

ci z ochrony odpowiedzialni są za bezpieczeństwo zakładu [...], a ci z pionu penitencyjnego za pracę wychowawczą. Zamiast integracji w dobrym tego słów znaczeniu i współdziałania, dzieje się tak, jak w przysłowiu; każdy sobie...⁶²,

będący później istotnym elementem krytyki wśród naukowców. Jak zauważył J.M. Stanik, takim rozwiązaniem wprowadzono do więzień „atmosferę obłudy i zakłamania wyczuwalną szczególnie przez więźniów młodocianych [...], co wytrąca z rąk penitencjarystów ważki argument pedagogiczny, jakim jest jednakowo przez wszystkich widziana troska o przygotowanie wychowanków do uczciwego, pozbawionego obłudy i cwaniactwa życia w społeczeństwie wolnościowym”⁶³. Problematyka wychowawczego oddziaływania ówczesnej kary względem skazanych była oparta na kilku czynnikach: zbyt dużej liczbie skazanych przypadających na jednego wychowawcę, braku kompetencji albo właściwego wykształcenia samych wychowawców, konfliktach

57 M.in. R. Szczepanik, *Społeczno-polityczne determinanty postępowania z osobami pozbawionymi wolności w Polsce okresu minionego półwiecza. Implikacje dla praktyki resocjalizacji penitencyjnej*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2009, nr 9, s. 173–196; K. Bedyński, *Kształcenie zawodowe funkcjonariuszy Więziennictwa w latach 1944–1989*, [w:] *Nabor i szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej w polskim systemie penitencyjnym*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 1995, s. 14–32.

58 R. Szczepanik, *Trudności w pracy...*, s. 307.

59 Regulamin Więzienny. Wyciąg z zarządzenia nr 205/55 Ministra Spraw Wewnętrznych z 21 października 1955 r. w sprawie regulaminu więziennego z uwzględnieniem zmian i uzupełnień wprowadzonych zarządzeniami Ministra Sprawiedliwości: nr 67/57 z 17 czerwca 1957 r., nr 25/58 z 12 kwietnia 1958 r., nr 4/59 z 30 września 1959 r., nr 9/61 z 10 lutego 1961 r., nr 16/62 z 7 lutego 1962 r., nr 12/63 z 8 marca 1963 r.

60 A. Kurek, *Księgozbiory więzienne i czytelnictwo w polskich zakładach penitencyjnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63, s. 144.

61 Zob. J. Morawski, *Czy praca KO wystarcza?*, „Gazeta Penitencyjna” 1968, nr 63, s. 82.

62 Zob. A. Osmański, *Gdyby nie spostrzegawczość wychowawcy*, „Gazeta Penitencyjna” 1970, nr 102, s. 80 i nast.

63 J.M. Stanik, *Wszyscy jesteśmy wychowawcami*, „Gazeta Penitencyjna” 1968, nr 58, s. 3.

po między pracownikami więzień, natomiast kwestia samych wychowanków nie była wówczas jakimkolwiek problemem z wyjątkiem ewentualnych buntów zakładowych, nasilonych szczególnie w latach 80. XX w.

Zmiany normatywne PRL doprowadziły ostatecznie do zastąpienia „kodeksu Makarewicza” Kodeksem karnym⁶⁴ z 1969 r., gdzie w art. 50 skodyfikowano dyrektywy wymiaru kary. Treść tego przepisu, zwłaszcza w art. 50 § 1 d.k.k. z 1969 r., brzmiała: „Sąd wymierza karę według swego uznania, w granicach przewidzianych w ustawie, oceniając stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu i biorąc pod uwagę cele kary w zakresie społecznego oddziaływania oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do skazanego”.

Powyższym przepisem polski prawodawca PRL podkreślił znaczenie celów wychowawczych kary, dotychczas niejednoznacznie określonych w ustawie prawnokarnej. Jak zauważono: „Przez cele zapobiegawcze i wychowawcze [...] rozumie się tzw. prewencję szczególną. Zapobieżenie jest pojęciem szerszym od wychowania, obejmuje również izolację lub uniemożliwienie skazanemu w inny sposób popełnienia w przyszłości przestępstw [...]. Każde wychowywanie (reedukacja, resocjalizacja) jest formą oddziaływania zapobiegawczego”⁶⁵. Można zatem dostrzec, że cele zapobiegawcze i cele wychowawcze kary wzajemnie na siebie oddziałują, jeśli razem występują w danym akcie prawnym. Jak ponadto zauważyli komentujący:

kodeks mówi o celach zapobiegawczych i wychowawczych, nie przeciwstawiając sobie tych celów, które z reguły realizowane są równolegle, i wskazując jedynie na różne aspekty oddziaływania indywidualnego. W wypadkach krańcowych celem zapobiegawczym będzie czasowa izolacja skazanego [...], celem zaś wychowawczym wdrożenie do pełnego respektowania porządku prawnego⁶⁶.

Rozwiązania te współczesna literatura ocenia jako konsekwencje uchwał Kongresów ONZ wobec przestępczości⁶⁷, co miało zmniejszyć środki izolacyjne i uzupełnić środki probacyjne⁶⁸, które ostatecznie doprowadzić miały do readaptacji społecznej wobec sprawców przestępstw⁶⁹.

Nową regulacją karną, tak „rozbudowaną” o resocjalizacyjny charakter polityki kryminalnej, ówczesny polski prawodawca stworzył także dodatkowe środki oddziaływania postpenitencjarnego: nadzór ochronny oraz przystosowanie społeczne⁷⁰. Rozwiązania te w opinii ówczesnej doktryny nie przyniosły zamierzonego efektu i dalej były raczej formą dolegliwej kary niż prewencji⁷¹. Sami pracownicy ówczesnej Służby Więziennej wskazywali, że „resocjalizacja w tym przypadku jest parodią”⁷². Z powodu nieskuteczności narzędzia te zostały zniesione w 1990 r. wraz z tzw. zmianą ustrojową⁷³.

Problemy polskiego więziennictwa na przełomie zmian ustrojowych w Polsce w 1989 r. były spowodowane tym, że więźniowie domagali się od „nowej” władzy amnestii. Gdy jednak polski parlament ogłosił amnestię, nie objęła ona większości recydywistów⁷⁴.

6. Cele wychowawcze kary w III Rzeczypospolitej

Po wyborach w czerwcu 1989 r. więziennictwo polskie zmagало się z licznymi trudnościami pozostawionymi po Polsce „Ludowej”. Najbardziej zauważalnym elementem były socjalistyczne, ukierunkowane ideologicznie

64 Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 94, zwany dalej d.k.k. z 1969 r.

65 I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973, s. 229.

66 Ibidem, s. 232.

67 M.in. O. Górniok (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 105.

68 M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1995, s. 435.

69 K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Kraków 1998, s. 105.

70 I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 127.

71 M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 466.

72 Dane z materiałów Archiwum Aresztu Śledczego w Łodzi; za: K. Soboniński, *Przemiany polskiego więziennictwa w minionym pięćdziesięcioleciu na przykładzie historii Aresztu Śledczego w Łodzi*, Fundacja Pedagogium, Łódź 2009, s. 121.

73 Ustawa z 23 lutego 1990 r. – o zmianie Kodeksu karnego i niektórych ustaw, Dz.U. 1990 Nr 14, poz. 84.

74 B. Musidlowski, *Zbirowe wystąpienia osób pozbawionych wolności w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Biuletyn RPO*, 32. Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, cz. 2, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 1997, s. 248–271.

przepisy prawa karnego, które nie mogły adekwatnie funkcjonować w „nowej” rzeczywistości, zwłaszcza w przypadku, gdy Polska dążyła do członkostwa w strukturach demokratycznej wspólnoty państw europejskich. Od wyborów do 1993 r. nowa władza dokonała wymiany znacznej kadry Służby Więziennej⁷⁵.

Kluczową rolę co do reform współczesnego więziennictwa w Polsce odegrał wówczas płk Paweł Moczydłowski, zaznaczający, że:

w Polsce wybrano model więziennictwa prospołecznego, zapobiegającego demoralizacji skazanych, przygotowującego ich do pomyślnej reintegracji społecznej. Koncepcja ta zakładała m.in. [...] dążenie do normalnych stosunków społecznych w zakładach karnych, redukcja napięć psychicznych, eliminowanie niepotrzebnych ograniczeń dotyczących więźniów, ułatwianie szerokich kontaktów z wolnym społeczeństwem⁷⁶.

Uogólniając tę wypowiedź, wszystkie cele kary wobec osoby skazanego ograniczały się do tego, że miały „poprawiać, wychowywać i leczyć”⁷⁷. Było to jednak bardzo skomplikowane działanie ze względu na wciąż obowiązujący d.k.k. z 1969 r.

Niebagatelne znaczenie odegrała zatem istotna zmiana normatywna w 1997 r., gdy uchwalono nową Konstytucję RP⁷⁸, Kodeks karny⁷⁹ i Kodeks karny wykonawczy⁸⁰. W art. 53 k.k. z 1997 r. wskazano zatem, że sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

Znacząca liberalizacja kar i środków karnych dotyczyła wielu istotnych kwestii co do wychowawczych jej aspektów, m.in. prawodawca rozszerzył prawa skazanych czy wprowadził ustawowe prawo do sądowej kontroli decyzji zakładów karnych, rozszerzył możliwość stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary, uregulował kwestię warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywanej kary i uspołeczniono zakłady karne⁸¹. Resocjalizacja skazanych nie była zatem dokonywana „na pokaz”, a jako konkretne działanie, poprawiające sytuację skazanych i kondycję współczesnego więziennictwa w Polsce.

Ponad dwie dekady obowiązywania k.k. z 1997 r. gwarantowały legislacyjną stabilność dyrektyw sądowego wymiaru kary, co podkreślano w dotychczasowej literaturze⁸². Pierwsza próba ingerencji polskiego prawodawcy w wychowawcze cele kary została jednak zaproponowana w Rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁸³, co wywołało podjęcie dyskusji wokół istotności oraz znaczenia wychowawczych celów kary jako dyrektywy sądowego wymiaru kary. W projekcie tym projektodawca wskazał, że zapobiegawcze cele kary zawierają w sobie jej cele wychowawcze, co miało potwierdzać wówczas diametralną modyfikację art. 53 k.k. Wywołana projektem dyskusja dostrzegła jednak stanowisko aktualnego wówczas orzecznictwa, gdzie wskazywano wprost:

kara oprócz dolegliwości powinna także spełniać cele zapobiegawcze i wychowawcze. Ma za zadanie zapobiegać powrotowi sprawcy do przestępstwa oraz kształtować właściwe postawy

75 T. Szymanowski, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1996, s. 17.

76 Ibidem, s. 17.

77 W. Ambrozik, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016, s. 49.

78 Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

79 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.

80 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zm.

81 Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, Warszawa 1997, s. 150.

82 Zob. m.in. W. Wróbel, *Drogi i bezdroża prawa karnego*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 9, s. 3; P. Kardas, J. Giezek, *Nowa filozofia karania, czyli o założeniach i zasadniczych elementach nowelizacji kodeksu karnego*, „Palestra” 2015, nr 7–8, s. 10–24.

83 Druk sejmowy nr 3451 z 14 maja 2019 r., <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/996CE307123D03FEC12583FA-0069E8F2/%24File/3451.pdf> [dostęp: 29.01.2024].

w społeczeństwie. Oczywistym przy tym jest, iż wychowanie sprawcy nie jest tożsame z pobłażaniem jemu i koniecznością wymierzenia kary łagodnej, gdyż w określonych sytuacjach to właśnie kara izolacyjna odpowiednio wymierzona spełnia nie tylko rolę odwetu za popełnione przestępstwo, ale jest też czynnikiem wychowawczym, pozwalającym na uzmysłowienie sprawcy nie tylko faktu nieopłacalności łamania prawa, ale i związanych z tym konsekwencji⁸⁴.

Kontrowersje merytoryczne wokół projektu spowodowały, że prezydent skierował go do Trybunału Konstytucyjnego, co doprowadziło do uznania dokumentu, 14 lipca 2020 r., jako niezgodnego z Konstytucją RP. Wersja przepisu utrzymywała się zatem w danym brzmieniu do 30 września 2023 r. włącznie, czyli do dnia poprzedzającego wejście w życie nowelizacji k.k. z lipca 2022 r.

Zgodnie z obowiązującym art. 67 § 1–3 k.k.w. samo wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa. Dla osiągnięcia tego celu prowadzi się zatem zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych w ramach określonych w ustawie systemów wykonywania kary, w różnych rodzajach i typach zakładów karnych. W oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i ze światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne.

7. Cele wychowawcze kary wobec nowelizacji k.k. z lipca 2022 r.

Nowelizacja k.k. z lipca 2022 r., która weszła w życie z dniem 1 października 2023 r., zakładała zmianę na gruncie dyrektyw sądowego wymiaru kary, co ponownie rozpoczęło dyskusje nad kwestiami wychowawczymi celów kary. Jak zauważył projektodawca:

przemodelowanie treści art. 53 § 1 k.k. w zakresie sądowych dyrektyw wymiaru kary, przez odmienne określenie dyrektywy prewencji ogólnej oraz podkreślenie jej równorzędnego charakteru z dyrektywą prewencji indywidualnej (szczególnej)⁸⁵.

Skutkowało to likwidacją celów wychowawczych kary i zastąpienia kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa społecznym oddziaływaniem. Jak zauważono w uzasadnieniu:

dotychczasowe brzmienie art. 53 § 1 k.k. w odniesieniu do dyrektywy prewencji ogólnej wyrażonej w postaci „potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa” nawiązuje do koncepcji prewencji generalnej pozytywnej, a więc nakierowanej na umacnianie świadomości obowiązywania norm prawnych w społeczeństwie, nieuchronności sankcji karnej i w związku z tym nieopłacalności naruszania norm prawno-karnych. Takie określenie celów generalnoprewencyjnych stanowić miało – zdaniem twórców Kodeksu – odrzucenie rozwiązania przyjętego na gruncie poprzedniego Kodeksu karnego, w którym określenie „społeczne oddziaływanie kary” rozumiane było zarówno jako odstraszenie, jak i wychowywanie społeczeństwa. Oczekiwanie, że kara zostanie pozbawiona swojej odstraszałej funkcji i traktowana będzie wyłącznie jako środek społecznej integracji, który prowadzi do akceptacji norm prawnych i w rezultacie do zmiany zachowań społecznych, zdaje się być przejawem czysto idealistycznej aksjologii, nieprzystającej do rzeczywistości. Nie negując oddziaływa-

84 Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 10 kwietnia 2018 r., II AKa 59/18, LEX 2501269.

85 *Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Druk sejmowy nr 2024 z 22 lutego 2022 r., s. 17.

nia na procesy motywacyjne potencjalnych sprawców przestępstwa przez nieuchronność kary, nie należy zarazem dezawuować faktu, że przynajmniej w stosunku do części z nich kształtowanie świadomości prawnej następuje również przez jej surowość, wpływając w ten sposób na „nieopłacalność” popełniania danej kategorii przestępstw. Wskazywano również w doktrynie, że „oczywiście trudno zaprzeczyć, że wyeliminowanie negatywnego aspektu prewencji generalnej z zasad wymiaru kary w Kodeksie karnym z 1997 roku nie mogło zmienić prostego faktu, że w odbiorze społecznym kara kryminalna funkcjonowała pod jego rządami zarówno w tej postaci, że wzmacniała przekonania o prawidłowości i nieprawidłowości określonego zachowania, jak również w tej, że u niektórych stanowiła przesłankę do podjęcia decyzji negatywnej o wkroczeniu na drogę bezprawia jedynie z powodów obawy o negatywne konsekwencje czynu⁸⁶.

Oznacza to zatem, że w myśl projektodawcy tego aktu znaczna część obywateli nie popełnia przestępstw tylko z powodu obaw przed ukaraniem, co miało być główną przyczyną zmian na gruncie dyrektyw wymiaru kary. Kara ma być zatem czynnikiem w pełni odstrasającym potencjalnych sprawców.

Zastosowane przez polskiego prawodawcę, normatywne usunięcie wychowawczych celów kary, wraz z pozostawieniem zapobiegawczych jej celów wobec sprawcy, ukazują zmianę polityki kryminalnej w Polsce, gdzie kluczowe znaczenie odgrywać ma surowość wymierzonej przez sąd kary i jej dolegliwość względem samego sprawcy, a nie jak (dotychczas stosowane) kształtowanie postawy sprawcy już na etapie wyrokowania. Sama resocjalizacja i powrót do społeczeństwa skazanego mogą tym samym diametralnie różnić się od dotychczasowych standardów polskiego prawa karnego.

Humanitaryzm dyrektyw sądowego wymiaru kary jest aktualnie problematyczny, względem nowelizacji z 2022 r. Problem ten poruszono w wielu opiniach do tego druku.

Jak zauważono w ekspertyzie Krakowskiego Instytutu Prawa Karnego Fundacja z 19 lipca 2022 Or.: „zmiana art. 53 k.k. cofa polski porządek prawny o ponad półwiecze, do czasów komunistycznych”, gdzie później ponadto wskazuje się, że:

co więcej, twórca przepisów idzie nawet dalej w regresie polskiego prawa karnego niż wspomniane ustawodawstwo PRL, ponieważ z dyrektyw wymiaru kary usunięty zostaje cel wychowawczy kary w stosunku do skazanego, obecny nawet w przepisach komunistycznych⁸⁷.

Podobne ujęcie problemu zostało zaprezentowane przez Helsińską Fundację Praw Człowieka opinią z 15 lipca 2022 r. oraz decyzją Stowarzyszenia Lex Super Omnia z 12 lipca 2022 r., co jednoznacznie ukazuje, że problem wychowawczych celów kary i zmian na płaszczyźnie dyrektyw jej wymiaru odgrywa ogromne znaczenie na gruncie humanitaryzmu i praworządności państwa prawa.

Niespójność nowelizacji podkreślili także w swojej pracy Jacek Giezek oraz Piotr Kardas⁸⁸, którzy podkreślili, że aspekty wychowawcze w trakcie wykonywania kary (art. 67 k.k.w.) polski ustawodawca usunął z procesu wymierzania samej kary (art. 53 k.k.). I choć autorzy podejmują się próby racjonalizowania stanowiska prawodawcy, to zdecydowanie stoi ono w sprzeczności z dotychczasowym poglądem wobec wychowawczych celów kary na gruncie wyrokowania nad karą przez sąd.

86 M. Królikowski, *Opinia dotycząca ogólnej oceny projektu nowelizacji Kodeksu karnego i jego zgodności z Konstytucją*, Druk sejmowy nr 1756 z 22 czerwca 2007 r., s. 12, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024-uzas.DOCX> [dostęp: 29.01.2024].

87 A. Barczak-Oplustil, M. Małecki, S. Tarapata, M. Iwański, *Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. O zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*. Druk senacki nr 762, s. 14–17, <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/> [dostęp: 29.01.2024].

88 J. Giezek, P. Kardas, *Nowe ujęcie zasad i dyrektyw sądowego wymiaru kary. Kilka uwag na tle uchwalonych zmian normatywnych*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 7–8, s. 28 i nast.

8. Podsumowanie

Po pierwsze, przeanalizowanie licznych prac naukowych z zakresu prawa karnego, kryminologii, psychologii oraz pedagogiki penitencjarnej potwierdza, że resocjalizacja w postaci wychowawczych celów kary jest jednym z kluczowych elementów jej egzekwowania.

Po drugie, wychowawcze cele kary ewoluowały na gruncie zmian historycznych polskiej penitencjarystyki i do dziś stanowią element dyskusyjny w polskim prawie karnym, gdzie wśród licznych dyrektyw wymiaru kary prawidłowe konstytuowanie wyroków sądowych powinno się opierać na celach zapobiegawczych oraz wychowawczych, wzajemnie oddziałujących względem siebie.

Po trzecie, usunięcie celów wychowawczych z dyrektyw sądowego wymiaru kary na równi z pozostawieniem jej celów zapobiegawczych przejawiać się może licznymi nadużyciami, które mogą być sporne na gruncie sprawiedliwego orzekania w sprawach karnych, a dalej praworządności wydawanych na takiej podstawie wyroków skazujących.

Po czwarte, kluczowa jest zmiana aktualnie obowiązującego rozwiązania normatywnego, a w szczególności „dodanie” do treści art. 53 § k.k. celów wychowawczych kary, w sposób zbliżony do poprzedniej wersji przepisu.

Po piąte, dalsze pozostawienie aktualnie obowiązującego art. 53 § 1 k.k. w dotychczasowym brzmieniu od 1 października 2023 r. może stać się przesłanką do znacznego ograniczania czynników resocjalizacyjnych względem skazanych sprawców przestępstw, co w przyszłości, zamiast ich „odstraszyć”, może być przyczyną dopuszczania się kolejnych przestępstw.

Bibliografia

Literatura:

- Ambrozik W., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.
- Andrejew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.
- Barczak-Oplustil A., Małecki M., Tarapata S., Iwański M., *Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. O zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Druk senacki nr 762, <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/> [dostęp: 29.01.2024].
- Batawia S., *Wstęp do nauki o przestępcy. Zagadnienie skłonności przestępczych*, Wydawnictwo PWN, Wrocław 1931.
- Buchała K., Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Kraków 1998.
- Bedyński K., *Kształcenie zawodowe funkcjonariuszy Więziennictwa w latach 1944–1989*, [w:] *Nabór i szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w polskim systemie penitencjarnym*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 1995, s. 49–77.
- Bielawski O., *O zbrodni i zbrodniarzu. Szkic kryminologiczny*, Wydawnictwo „Nowiny Psychjatriczne”, Gniezno 1928.
- Bruchnalska B., *Wychowanie poprawcze nieletnich przestępców*, „Kronika Powszechna” 1912, 3(9–10), s. 133–135, <https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/metadatasearch?action=AdvancedSearchAction&type=-3&val1=Title:%22Kronika+Powszechna.+Tygodnik+spo%C5%82eczny+literacki+i+naukowy%2C+1912%2C+I%2C+T.3%2C+Nr+9%22> [dostęp: 25.01.2024].
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1995.
- Czerwiec M., *Więziennictwo. Zarys rozwoju więziennictwa*, Centralny Zarząd Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości. Wydział Kadr i Szkolnictwa, Warszawa 1958.
- Ettinger A., *Zbrodniarz w świetle antropologii i psychologii*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1924.
- Giezek J., Kardas P., *Nowe ujęcie zasad i dyrektyw sądowego wymiaru kary. Kilka uwag na tle uchwalonych zmian normatywnych*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 7–8, s. 15–37.

- Górniok O. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2004.
- Kalinowski M., *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2008, s. 213–234.
- Kardas P., Giezek J., *Nowa filozofia karania, czyli o założeniach i zasadniczych elementach nowelizacji kodeksu karnego*, „Palestra” 2015, nr 7–8, s. 10–24.
- Kędzierski J., *Niestety, ta nowelizacja może wejść w życie*, „Palestra” 2023, nr 7, s. 129–134.
- Kowalewska-Łukuć M., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 9, s. 5–17.
- Kulbaka J., *Więziennictwo w Królestwie Polskim w I połowie XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem Kodeksu Karzącego z 1818 roku*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 22, s. 61–79.
- Kurek A., *Księgozbiory więzienne i czytelnictwo w polskich zakładach penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63, s. 135–161.
- Loos J., *Więzienia w Polsce. Cyfry i fakty. Wstęp*, Polska Liga Obrony Praw Człowieka, Warszawa 1933.
- Makarewicz J., *Zbrodnia i kara*, Wydawnictwo H. Altenberg, Lwów 1922.
- Mogilnicki A., *Indywidualizacja kary*, GSW, Warszawa 1900.
- Morawski J., *Czy praca KO wystarcza?*, „Gazeta Penitencjarna” 1968, nr 63, s. 3–31.
- Musidlowski B., *Zbiorowe wystąpienia osób pozbawionych wolności w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Biuletyn RPO*, 32. Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, cz. 2, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 1997, s. 248–271.
- Nakwaski M.H., *Etudes sur les divers systemes penitentiaires et projet d'un Congres International en Suisse*, Henri Georg Editeur, Genewa 1860, https://books.google.pl/books?id=WeAqAAAAAAMAJ&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [dostęp: 29.01.2024 r.].
- Neymark E., *Zarys etiologii kryminalnej. Wykłady w Centralnej Szkole dla urzędników administracji więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości*, Zakłady Graficzne Pracowników Drukarskich, Warszawa 1925.
- Niemcewicz J.U., *O więzieniach publicznych, czyli domach pokuty rzecz krótka*, N. Glücksberg, Warszawa 1818.
- Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Oskarżam*. Mowa na 279. posiedzeniu Sejmu podczas debaty nad sprawozdaniem Komisji do zbadania stosunków w więzieniach, Warszawa 1926.
- Osmański A., *Gdyby nie spostrzegawczość wychowawcy*, „Gazeta Penitencjarna” 1970, nr 102, s. 80–96.
- Pospiszyl K., *Psychologiczne podstawy resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 78–88.
- Pytko L., *Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 73–77.
- Rabinowicz L., *Czy istnieje postęp w dziedzinie więziennictwa i jakie stąd wypływają wnioski dla pedagogiki więziennej?*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1933, nr 8, s. 35–49.
- Rabinowicz L., *Podstawy nauki o więziennictwie*, Drukarnia Gebethner i Wolff, Warszawa 1933.
- Rabinowicz L., *Współczesna ewolucja antropologii kryminalnej*, Biblioteka Prawnicza, Warszawa 1934.
- Raś D., *O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach dla nieletnich. Propozycje prawników, lekarzy, działaczy społecznych i pedagogów oraz rozwój więziennictwa do połowy XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006.
- Saldana Q., *Nowa kryminologia*, Główna Księgarnia Powszechna, Łódź 1939.
- Senkowska M., *Kara więzienia w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku*, Ossolineum, Wrocław 1961.
- Skarbek F., *Considerations generales sur le meilleur regime de prison*, Imprimerie de la Banque de Pologne, Warszawa 1842.
- Soboński K., *Przemiany polskiego więziennictwa w minionym pięćdziesięcioleciu na przykładzie historii Aresztu Śledczego w Łodzi*, Fundacja Pedagogium, Łódź 2009.

- Stanik J.M., *Wszyscy jesteśmy wychowawcami*, „Gazeta Penitencyjna” 1968, nr 58, s. 3–16.
- Szczepanik R., *Spółeczno-polityczne determinanty postępowania z osobami pozbawionymi wolności w Polsce okresu minionego półwiecza. Implikacje dla praktyki resocjalizacji penitencyjnej*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2009, nr 9, s. 173–196.
- Szczepanik R., *Trudności w pracy wychowawcy więziennego w PRL na łamach „Gazety Penitencyjnej”*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3, s. 301–316.
- Szerer M., *Karanie a humanizm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1964.
- Szymanowski T., *Przemiany systemu penitencyjnego w Polsce*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1996.
- Śliwowski J.W., *Narodziny prawa penitencyjnego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1934, nr 44, s. 649–653, <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/367827/display/Default> [dostęp: 25.01.2024].
- Więznienia polskie w świetle dyskusji sejmowej: przemówienia posłów Thugutta, Jeremicza, Inslera, min. Piechockiego, posłów Uziembły, Sobolewskiego, Zwierzyńskiego, Ballina i Prystupy, wygłoszone na posiedzeniach sejmowych w dn. 22, 23, 24 II 1926 r. w dyskusji nad sprawozdaniem Komisji dla Zbadania Więzień*, Komunistyczna Frakcja Poselska, Warszawa 1926.
- Wolter W., *Kryminologia a prawo karne*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, 1(2), s. 163–169.
- Wróbel W., *Drogi i bezdroża prawa karnego*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 9, s. 3–23.
- Wróblewski B., *Prawo karne a moralność. Szkoła humanistyczna prawa karnego*, Drukarnia „Gazety Administracji i Policji Państwowej”, Warszawa 1927.
- Wróblewski B., *Wstęp do polityki kryminalnej*, Drukarnia „Zorza”, Wilno 1922.
- Wróblewski B., *Zarys polityki karnej*, Drukarnia „Zorza”, Wilno 1928.

Akty prawne:

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego DzURP 1931 Nr 71, poz. 577.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932 Nr 60, poz. 571.
- Regulamin Więzienny. Wyciąg z Zarządzenia nr 205/55 Ministra Spraw Wewnętrznych z 21 października 1955 r. w sprawie regulaminu więziennego z uwzględnieniem zmian i uzupełnień wprowadzonych zarządzeniami Ministra Sprawiedliwości: nr 67/57 z 17 czerwca 1957 r., nr 25/58 z 12 kwietnia 1958 r., nr 4/59 z 30 września 1959 r., nr 9/61 z 10 lutego 1961 r., nr 16/62 z 7 lutego 1962 r., nr 12/63 z 8 marca 1963 r.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 94.
- Ustawa z dnia 23 lutego 1990 r. – o zmianie kodeksu karnego i niektórych ustaw, Dz.U. 1990 Nr 14, poz. 84.
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557.

Orzecznictwo:

- Postanowienie SN z dnia 6 czerwca 1989 r., WRN 12/89, LEX 20404.
- Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 14 lutego 2018 r., II AKa 11/18, LEX 2464892.
- Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 10 kwietnia 2018 r., II AKa 59/18, LEX 2501269.

Dokumenty urzędowe:

- Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, Warszawa 1997, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/C1CA93E0F503AF82C12572EC00267570/\\$file/1756-uzasadnienie.doc](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/C1CA93E0F503AF82C12572EC00267570/$file/1756-uzasadnienie.doc) [dostęp: 29.01.2024].
- Druk sejmowy nr 3451 z 14 maja 2019 r., <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/996CE307123D03FEC12583FA0069E8F2/%24File/3451.pdf> [dostęp: 29.01.2024].
- Królikowski M., *Opinia dotycząca ogólnej oceny projektu nowelizacji Kodeksu karnego i jego zgodności z Konstytucją*, Druk sejmowy 1756 z 22 czerwca 2007r., [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/95B24B49BF882262C12573080036F112/\\$file/ppc_5.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/95B24B49BF882262C12573080036F112/$file/ppc_5.pdf) [dostęp: 29.01.2024].
- Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy nr 2024 z 22 lutego 2022r., <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024> [dostęp: 29.01.2024].